

УДК 342.7

Анатолій Олійник,

канд. юрид. наук, професор,

професор кафедри приватного та публічного права

Київського національного університету технологій та дизайну

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СВОБОДИ ОСОБИ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто поняття та види методології дослідження конституційної свободи фізичної особи на підприємницьку діяльність в Україні. Аналізуються конкретні види методів дослідження названої свободи особи. Пропонується авторське визначення методології і методів дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність та даються висновки і рекомендації.

Ключові слова: методологія дослідження, метод дослідження, методи дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність, філософські, загальнонаукові і спеціально наукові методи дослідження, конституційна свобода особи на підприємницьку діяльність.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Конституційна свобода особи на підприємницьку діяльність тісно пов'язана з конституційним правом. Право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, належить кожній особі. Заборона чинними законами окремих видів підприємницької діяльності та обмеження зайняття підприємницькою діяльністю для окремих категорій фізичних осіб свідчить про їх теоретичну значущість та необхідність вирішення важливих практичних завдань щодо реалізації особою конституційної свободи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема методології дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність розглядалася вченими теоретиками, конституціоналістами та економістами. Авторами даються поняття та види методології дослідження конституційного права як науки, окремих її інститутів. Серед них – праці О.М. Балинської, В.М. Брижко, Н.С. Волкової, Ю.О. Волошина, Н.А. Мяловицької, А.Ю. Олійника, О.Ф. Скакун та ін. Досліджені філософські, загальнотеоретичні, конституційні аспекти методології й окремих груп методів. Окремо методологія та методи дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні ще не розглядалися.

Метою дослідження є аналіз поняття методології та методів дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні.

Відповідно до мети задачами цього дослідження є: а) вивчення різних поглядів авторів щодо проблеми методології дослідження

конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність; б) формулювання ознак та визначення методології дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність; в) характеристика різних методів дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність; г) пропозиція висновків та рекомендацій.

Викладення основного матеріалу. Методологія дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні є однією з проблем дослідження науки конституційного права України. Методологія науки може розглядатися частиною наукознавства, що досліджує структуру наукового знання, засоби і методи наукового пізнання, способи обґрунтування і розвитку знання [1].

Загальнотеоретичне поняття та зміст методології теорії права і держави О.Ф. Скакун розглядає як систему загальних підходів, принципів, методів, способів і засобів пізнання права і держави, реалізованих на основі знань про закономірності їхнього застосування за допомогою сукупності юридичних понять і категорій, а також вчення про теоретичні основи їхнього пізнавального використання. Вона виділяє такі методи: 1) формально-юридичний (догматичний, юридично-технічний); 2) формально-логічний; 3) діалектичний; 4) соціологічний; 5) системного аналізу: а) структурно-системного аналізу (загальної теорії систем); б) структурно-функціонального аналізу; 6) історичний; 7) герменевтичний; 8) правової семіотики; 9) порівняльний; 10) функціонально-інструментальний; 11) теоретико-правового моделювання; 12) теоретико-правового прогнозування [2, с. 8].

На думку О.Ю. Волошина, найважливішим завданням науки конституційного права, що постало на порядку денному, є здійснення комплексного наукового аналізу низки проблем, пов'язаних з визначенням понятійно-категоріального апарату методології, її структури, інструментарію, каналів взаємозв'язків тощо. Серед зазначених проблем найбільш актуальним є розкриття дефінітивного змісту поняття, термінологічних зв'язків, категорії «методологія науки конституційного права» [3].

Методологія дослідження проблем конституційного права України є впорядкованою єдністю взаємоузгоджених світоглядних принципів і методів, які дають змогу всебічно й комплексно дослідити юридичні властивості та якості системи національного конституційного права й визначити сутність і зміст правових зв'язків між її основними складовими елементами [4, с. 70].

Н.А. Мяловицька пропонує розглядати такі методи конституційного права як науки: а) системно-структурний; б) порівняльно-правовий; в) історичний; г) логічний; ґ) статистичний; д) конкретно-соціологічних досліджень [5, с. 26–29].

А.Ю. Олійник у дослідженні методології конституційних свобод особи, включаючи і конституційну свободу на підприємницьку діяльність, досліджує такі групи методів пізнання, як загальнонаукові і спеціальнонаукові. До системи загальнонаукових методів пізнання конституційних свобод людини і громадянина він відносить: а) діалектичний; б) історичний; в) формально-логічний; г) системно-структурний; ґ) соціологічний; д) статистичний; е) порівняльний; є) моделювання та інші методи. До системи спеціальних методів дослідження конституційних свобод людини і громадянина А.Ю. Олійник відносить: а) формально-юридичний (догматичний, юридико-технічний); б) герменевтичний; в) правової семіотики та ін. [4, с. 74–75].

Аналіз наукових джерел щодо методології дослідження конституційного права як науки в її об'єктивному і суб'єктивному розумінні дає можливість сформулювати ознаки та дати визначення такого поняття, як методологія дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. До таких ознак, на нашу думку, слід віднести: а) систему загальних підходів, принципів, методів, способів і засобів пізнання конституційної свободи на підприємницьку діяльність; б) вчення про теоретичні основи пізнавального використання конституційної свободи на підприємницьку діяльність; в) вплив на зміст і систематизацію наукового

знання щодо пізнання конституційної свободи на підприємницьку діяльність.

Отже, методологія дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність – це вчення про теоретичні основи пізнавальної системи загальних підходів, принципів, методів, способів і засобів впливу на зміст і систематизацію наукового знання щодо конституційної свободи на підприємницьку діяльність.

Звідси методи конституційної свободи на підприємницьку діяльність – це система засобів, прийомів та способів вивчення змісту наукових знань про названу конституційну свободу.

У процесі проведеного дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні застосовуються різні загальнонаукові і спеціально-наукові методи. Серед них діалектичний і історичний методи застосовуються під час вивчення виникнення і розвитку конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Застосовуються діалектичні закони єдності і боротьби протилежностей, накопичення певної кількості відповідних фактів і перехід їх до нової якості та діалектичні категорії: форми і змісту конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у процесі її виникнення та розвитку. Історичний метод дослідження сприяв з'ясуванню етапів розвитку конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні в таких межах: 1) виникнення і розвиток свободи підприємництва на етнічній території сучасної України; 2) розвиток свободи підприємницької діяльності в УНР; 3) розвиток окремих унормованих видів підприємницької діяльності в Українській РСР; 4) розвиток конституційної свободи підприємницької діяльності в незалежній Україні [6, с. 54].

Формально-логічний та системно-структурний методи використовуються в процесі з'ясування поняття та видів джерел дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Аналізуються ознаки та даються визначення наукових, емпіричних і нормативних джерел, показується їх система і структура. Визначені ознаки джерел конституційної свободи фізичної особи на підприємницьку діяльність, до яких відносяться: а) монографії, підручники, посібники, наукові статті, доповіді і повідомлення, наукові коментарі законів; б) міжнародні договори; в) Конституція і закони України; ґ) підзаконні нормативно-правові акти; г) самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою одер-

жання прибутку; д) регулювання, охорона та дослідження конституційної свободи. До нормативних джерел, що регулюють і охороняють конституційну свободу на підприємницьку діяльність, відносяться міжнародні договори, Конституція і закони України, підзаконні нормативно-правові акти тощо. Науковими джерелами, де досліджується конституційна свобода на підприємницьку діяльність, є монографії, підручники, посібники, наукові статті, доповіді і повідомлення, наукові коментарі законів та підзаконних нормативно-правових актів. До емпіричних джерел конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність відносяться статистичні дані, узагальнена юридична практика та результати анкетування [7, с. 44].

Системно-структурний метод дослідження використовується під час вивчення місця і ролі конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність у системі економічних свобод. Дається система конституційних економічних свобод та показане місце і роль конституційної свободи на підприємницьку діяльність. До системи конституційних економічних свобод включаються свободи: а) власності; б) підприємницької діяльності; в) праці; г) страйку; р) відпочинку. Місце і роль конституційної свободи на підприємницьку діяльність полягає в можливості особи створювати матеріальні та особисті нематеріальні блага, володіти ними та здійснювати господарську (насамперед підприємницьку) діяльність самостійно, ініціативно, систематично, на власний ризик у сфері виробництва, розподілу, обміну, надання послуг, зайняття торгівлею та використання матеріальних благ з метою одержання прибутку [8].

У разі застосування соціологічного методу дослідження конституційної свободи на підприємницьку діяльність акцентувалася увага на вивченні документів щодо міжнародного і внутрішнього національного регулювання процесу реалізації названої конституційної свободи. Вивчалися нормативні документи щодо правового регулювання підприємницької зовнішньоекономічної діяльності. Були досліджені такі міжнародні документи: 1) Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року; 2) Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р.; 3) Договір про Європейський Союз та ін. З внутрішніх національних нормативних документів, що регулюють питання внутрішньої та зовнішньоекономічної підприємницької діяльності, вивчалися окремі положення: 1) Господарського кодексу України від 16 січня 2003 р.; 2) Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р.; 3) законів України: а) Про зовніш-

ньоекономічну діяльність від 16 квітня 1991 р.; б) Про режим іноземного інвестування від 19 березня 1996 р.; в) Про захист іноземних інвестицій від 10 вересня 1991 р.; г) Про господарські товариства від 19 вересня 1991 р.; р) Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань від 15 травня 2003 р.; д) Про ліцензування видів господарської діяльності від 02 березня 2015 р.; е) Про акціонерні товариства від 17 вересня 2008 р.; є) Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю від 06 лютого 2018 р. та ін.

Соціологічний метод використовувався під час опитування респондентів щодо розуміння ними критеріїв для групування конституційних свобод. Статистичний метод було використано у разі узагальнення статистичних даних щодо окремих видів обмеження конституційних свобод (включаючи конституційну свободу на підприємницьку діяльність). У дослідженні гарантії конституційних свобод людини і громадянина в Україні та конституційної свободи на підприємницьку діяльність нами застосовувалися загальнонаукові (структурно-функціональний, соціологічний, формально-логічний, порівняльний, статистичний) методи і спеціальні методи пізнання (правової семіотики, герменевтичний, формально-логічний, порівняльний, формально-юридичний). Були використані категорії причини і наслідку, загального, окремого і конкретного тощо [4].

Порівняльний метод дослідження використовувався в процесі порівняння міжнародного та внутрішнього національного правового регулювання конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Порівнювалися норми Конституції і законів України та країн близького зарубіжжя, а також юридичні гарантії реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні та країн близького зарубіжжя.

Застосовувалися методи моделювання та прогнозування у дослідженні окремих обмежень конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні.

Серед спеціально-наукових методів дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні застосовувалися формально-юридичний, догматичний та юридико-технічний метод, а також методи герменевтики та правової семіотики. Як зазначає Н.С. Волкова, юридична герменевтика розуміється як особливий метод тлумачення дозволу правової норми, включаючи не тільки буквально розширюючий текст тлумачення, але й оцінюючи правову ситуацію, реагуючи на цю норму [9, с. 83]. Метою герменевтики є з'ясування значення інформації, виходячи з її об'єктивних

(значення слів, знаків і їх історично зумовлені варіації) і суб'єктивних (наміри авторів) підстав. По суті герменевтика є аналізом результатів свідомої діяльності людей, що об'єктивуються. На цій основі створюються основи теорії тлумачення права та норм закону як складової частини загальнофілософського наукового напрямку – юридичної герменевтики [10, с. 21].

Отже, застосування методу юридичної герменевтики у дослідженні конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність дає можливість не лише визначити поняття і зміст конституційної норми (ст. 42 Конституції України), а й оцінити правову ситуацію щодо меж обмеження законами конституційної свободи.

На думку О.М. Балинської, «наука семіотика, хоч і створена порівняно недавно, проте має глибокі корені. Адже це наука не тільки про знаки та знакові системи у сфері права, як здебільшого трактують правову семіотику та семіологію, а й про все, що може нести значущу для суспільства інформацію у стислій формі, виокремлювати найважливіше, означувати й структурувати об'єктивну реальність, словом – демонструвати свою знаковість і функціонально-прагматичне призначення» [11, с. 5]. У процесі дослідження конституційної свободи на підприємницьку діяльність ставиться мета здійснити лінгвістично-семіологічний аналіз її соціального змісту, виникнення, розвитку, функціонування та сприйняття конституційної свободи суб'єктами права у процесі правових відносин, а також з'ясування прикладних аспектів застосування семіотико-семіологічного підходу щодо гарантування та забезпечення конституційної свободи на підприємницьку діяльність.

Висновки

Підсумовуючи вищесказане, можна запропонувати такі висновки та рекомендації.

1. Методологія дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність – це вчення про теоретичні основи пізнавальної системи загальних підходів, принципів, методів, способів і засобів впливу на зміст і систематизацію наукового знання щодо конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність.

2. Методи конституційної свободи на підприємницьку діяльність – це система засобів, прийомів та способів вивчення змісту наукових знань про конституційну свободу на підприємницьку діяльність. Вони поділяються

на загальнонаукові і спеціально-наукові. Загальнонауковими методами пізнання конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні є: а) діалектичний; б) історичний; в) формально-логічний; г) системно-структурний; ґ) соціологічний; д) статистичний; е) порівняльний; є) моделювання та інші методи. До спеціально-наукових методів дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні відносяться: а) формально-юридичний (догматичний, юридико-технічний); б) герменевтичний; в) правової семіотики та ін.

3. Врахування пропозицій, запропонованих по тексту роботи, на нашу думку, сприятиме удосконаленню методології дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність, удосконаленню загальнонаукових і спеціально-наукових методів дослідження правової дійсності.

Список використаних джерел:

1. Методологія сучасного конституційного пр1. Методологія сучасного конституційного права України. URL: <http://www.vevivi.ru/best/Metodologiya-konstitutsinogo-prava-ref208729.html>
2. Скаун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. 3-тє видання. Київ : Алерта, 2012. 524 с.
3. Волошин Ю.О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти : монографія / За ред. М.О. Баймуратова. Київ : Логос, 2010. 428 с.
4. Олійник А.Ю. Конституційні свободи людини і громадянина та їх забезпечення в Україні : монографія. Київ : КНУТД; Дніпро : ДДУВС, 2018. 386 с.
5. Мяловицька Н. Конституційно-правова реформа і методологія науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2006. № 1. С. 22–29.
6. Олійник А.Ю. Виникнення і розвиток конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 49–55.
7. Олійник А.Ю. Джерела дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. *Право і суспільство*. 2018. № 6. С. 39–45.
8. Олійник А.Ю. Конституційна свобода особи на підприємницьку діяльність в системі економічних свобод / А.Ю. Олійник, О.С. Шморгун. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 60.
9. Волкова Н.С. Приемы формирования правовой позиции Конституционного Суда РФ. *Журнал российского права*. 2005. № 9. С. 79–85.
10. Брижко В.М. Філософія права: герменевтика у сфері інформаційного права. *Правова інформатика*. 2014. № 1 (41). С. 18–22.
11. Балинська О.М. Семіотика права : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

В статье рассмотрены понятие и виды методологии исследования конституционной свободы физического лица на предпринимательскую деятельность в Украине. Анализируются конкретные виды методов исследования названной свободы личности. Предлагается авторское определение методологии и методов исследования конституционной свободы личности на предпринимательскую деятельность и даются выводы и рекомендации.

Ключевые слова: методология исследования, метод исследования, методы исследования конституционной свободы личности на предпринимательскую деятельность, философские, общенаучные и специально научные методы исследования, конституционная свобода личности на предпринимательскую деятельность.

The article deals with the concepts and types of methodology of the study of the constitutional freedom of a physical person to entrepreneurial activity in Ukraine. The specific types of research methods of the named freedom of the person are analyzed. The author's definition of the methodology and methods of studying the constitutional freedom of a person for entrepreneurial activity is offered and conclusions and recommendations are given.

Key words: methodology of research, method of research, methods of research of constitutional freedom of a person for entrepreneurial activity, philosophical, general scientific and special scientific methods of research, constitutional freedom of a person to entrepreneurial activity.

